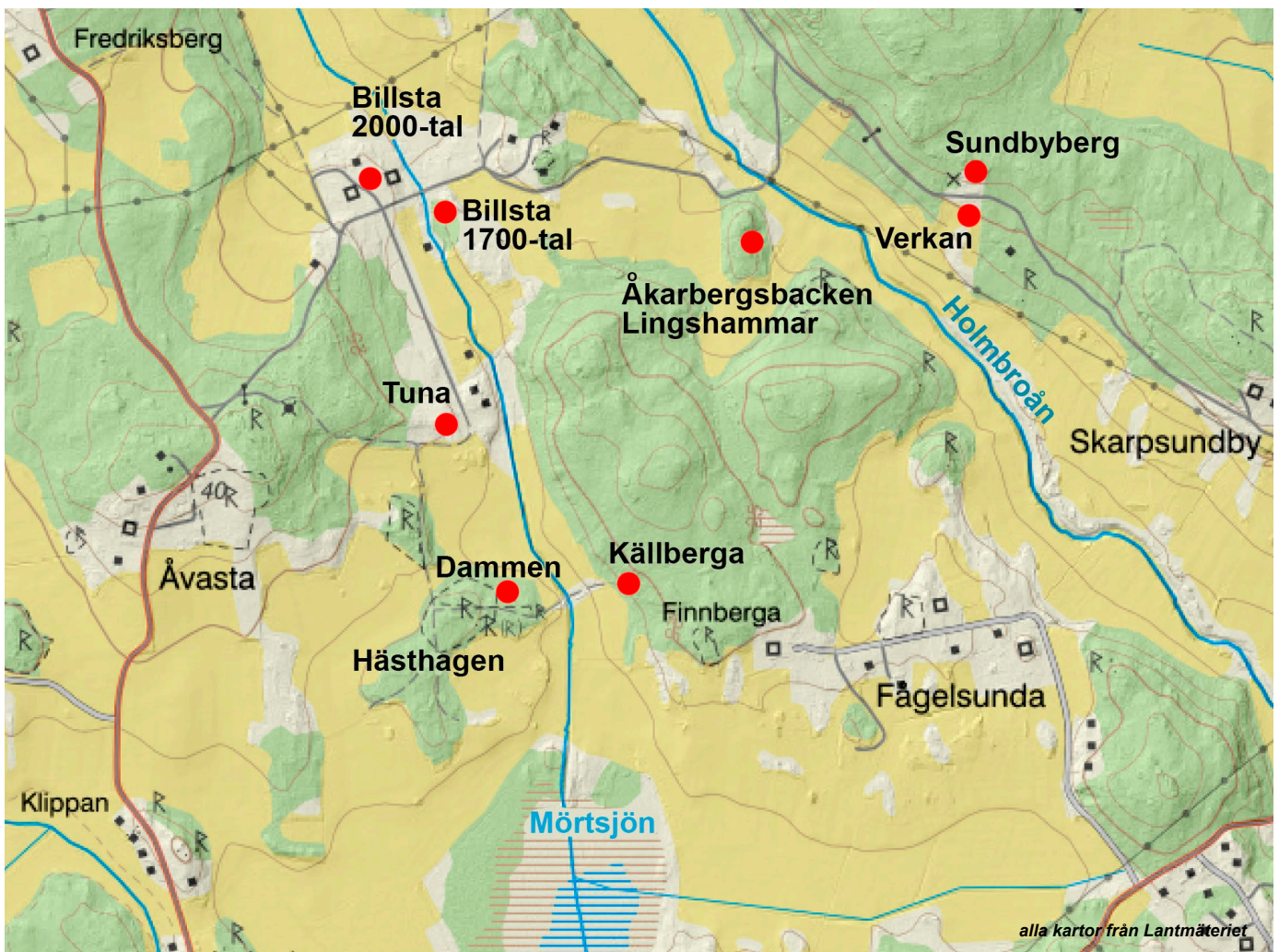

Billsta försvunna torp och gårdar

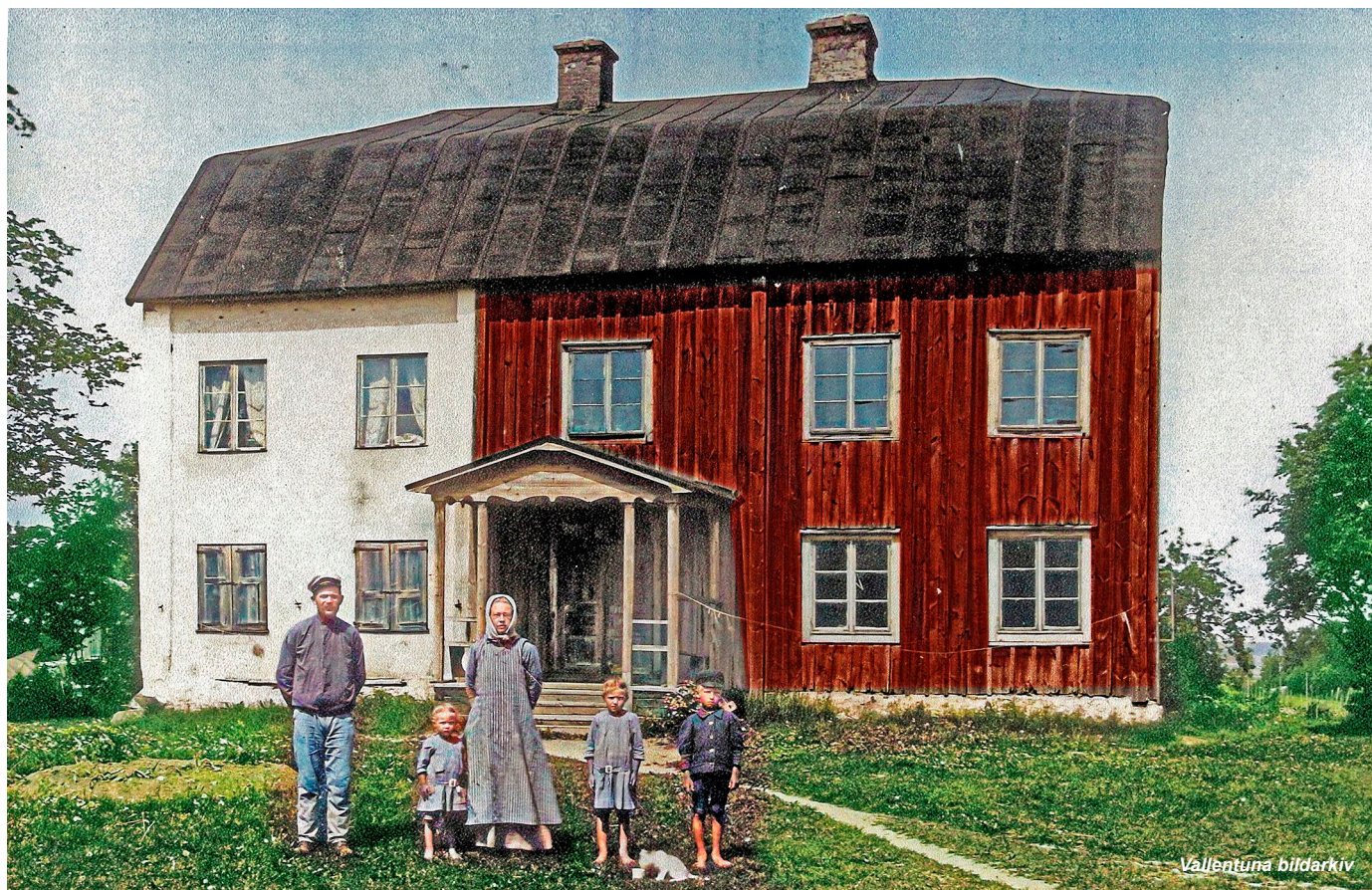
Den 28 maj 2022 regnade det. När detta nu är dokumenterat kan informationen användas för framtida forskning. Det är ju alltid spännande att finna tidsdokument av olika slag.

Och sådana tidsdokument kunde en liten tapper skara vandrare finna när vi vandrade från Billsta, över fyra broar och med deras hjälp kunde komma tillbaka till Billsta.

På vägen finns spår av stora sätesgårdar, små torp och alltså fyra broar som fortfarande fungerade. För dig som inte var med erbjuder vi här en läsversion som går att använda när som helst, oavsett väder.

Många försvunna torp och gårdar lämnar spår efter sig i hundratals år. Här är några runt Billsta som är synliga och som berättar sina historier.

Vallentuna bildarkiv

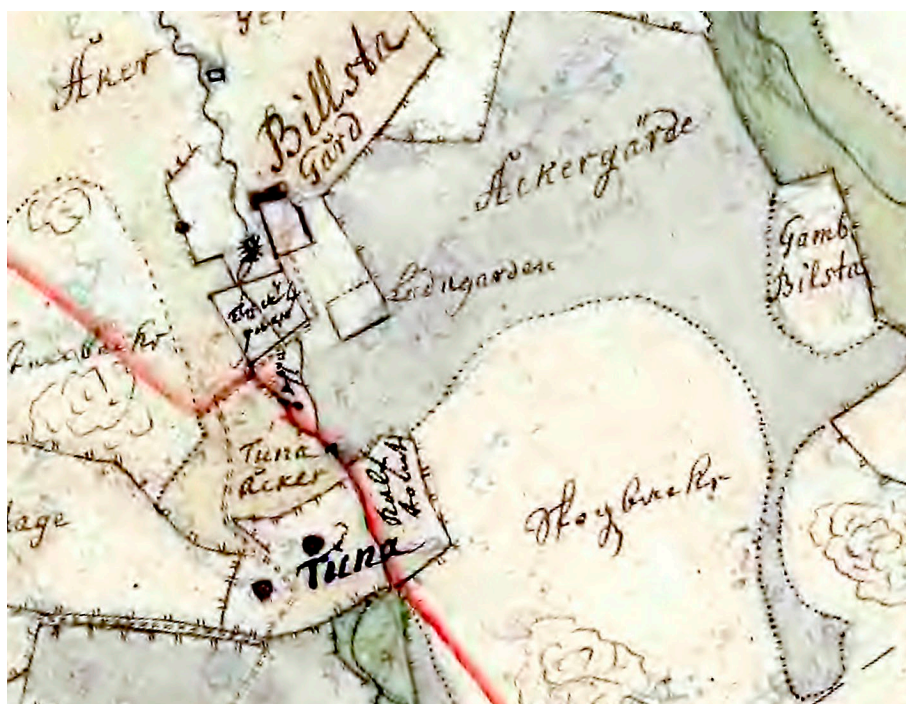
Billsta är en av Frösundas flera större herrgårdar eller säterier som de kallades förr. Säteriet tillhörde adeln och betalade inte skatt, vilket andra gårdar fick göra. Billsta säteri har en brokigt slingrande historia som kanske inte går att reda ut i minsta detalj.

Ända från 1300-talet finns tre namn upptecknade i den by som numera heter

Billsta. Förutom just Billsta, då *Bylesta*, fanns Tuna och Lingshammar, *Lingxhammar*. Och på alla tre ställena förekommer släkten Bölja som ägare och boende.

Lingshammar försvinner i mitten av 1500-talet och kallas någon gång på slutet också Billsta. Om det någonsin hette så eller om det bara betyder att gården införlivades med nuvarande Billsta är oklart.

Billsta gård finns kvar, men den stora huvudbyggnaden revs 1942. Den var förmodligen byggd i slutet av 1700-talet. En ägogräns gick genom huset och de båda ägarna hade valt olika: Rappade väggar till vänster och rödfärgat trä till höger. Bilden är från 1918 och är färglagd i modern tid.

På denna karta från 1724 finns både Tuna och Billsta utsatta, trots att Tuna försvunnit omkring 1680. Platsen för Tuna anges här ungefär i den nuvarande alléns södra ände. Billstagården ligger öster om Billstabäcken. Lingshammar finns inte utsatt, men "Gamb Bilsta" är det troliga läget för den gården, alldeles intill nuvarande Verkabron mellan Billsta och Skarpsundby.

Lingshammar

Var Lingshammar låg är inte helt dokumenterat. Men på en karta från 1724 kallas den nuvarande Åkarbergsbacken vid Holmbröån som rinner från Hederviken söderut för *gamla Billsta*. Och på kullen finns fortfarande tydliga bebyggelseämningar vilka kan härstamma från gamla Lingshammar.

Tuna

Tuna verkar ha levt lite längre, och ska ha försvunnit omkring 1680. Ändå finns det utsatt på yngre kartor, från 1724 och 1794. Dessutom finns en muntlig tradition (Sven Billersjö) att det kan ha legat vid senare torpet Råda, strax sydost om nuvarande Fredriksberg.

Den yngsta kartan från 1794 verkar placera Tuna i Hästhagen ungefär 800 m söder om den plats där Billstas huvudbyggnad låg under senare tid. I kartans text står att platsen är *varå Tuna hemman tillförne varit bebyggt*, men kopplingen mellan text och karta är lite mångtydig.

Det finns dock tydliga byggnadsrester i Hästhagen, men det är oklart vad de hör till.

Billsta låg från början på en höjd öster om bäcken. Där finns flera synliga rester av byggnader och annan aktivitet. Den mest gåtfulla är två inristade årtal, 1651 och 1709. Vad de syftar på vet vi inte, mer än att slaget vid Poltava utkämpades av Karl XII just 1709. Kan årtalet vara födelse- och dödsår för någon Billstabo? Vi har dock inte hittat någon sådan. Ännu. Nuvarande Billstaban Micael Sundström har dessutom hittat en fin kritpipa där.

På den äldre kartan från 1724 är Tuna istället tydligare placerat längre norrut, bara 400 m söder om nuvarande Billsta, där den nuvarande allén slutar.

Eftersom den uppteckningen gjordes bara knappt 50 år sedan Tuna försvunnit så verkar den mest pålitlig. Den senare kartan gjordes mer än 100 år efter försvinnandet.

Billsta

Det som finns kvar av de tre ursprungliga gårdarna är Billsta. Den låg förr öster om Billstabäcken och där finns tydliga rester efter diverse byggnader.

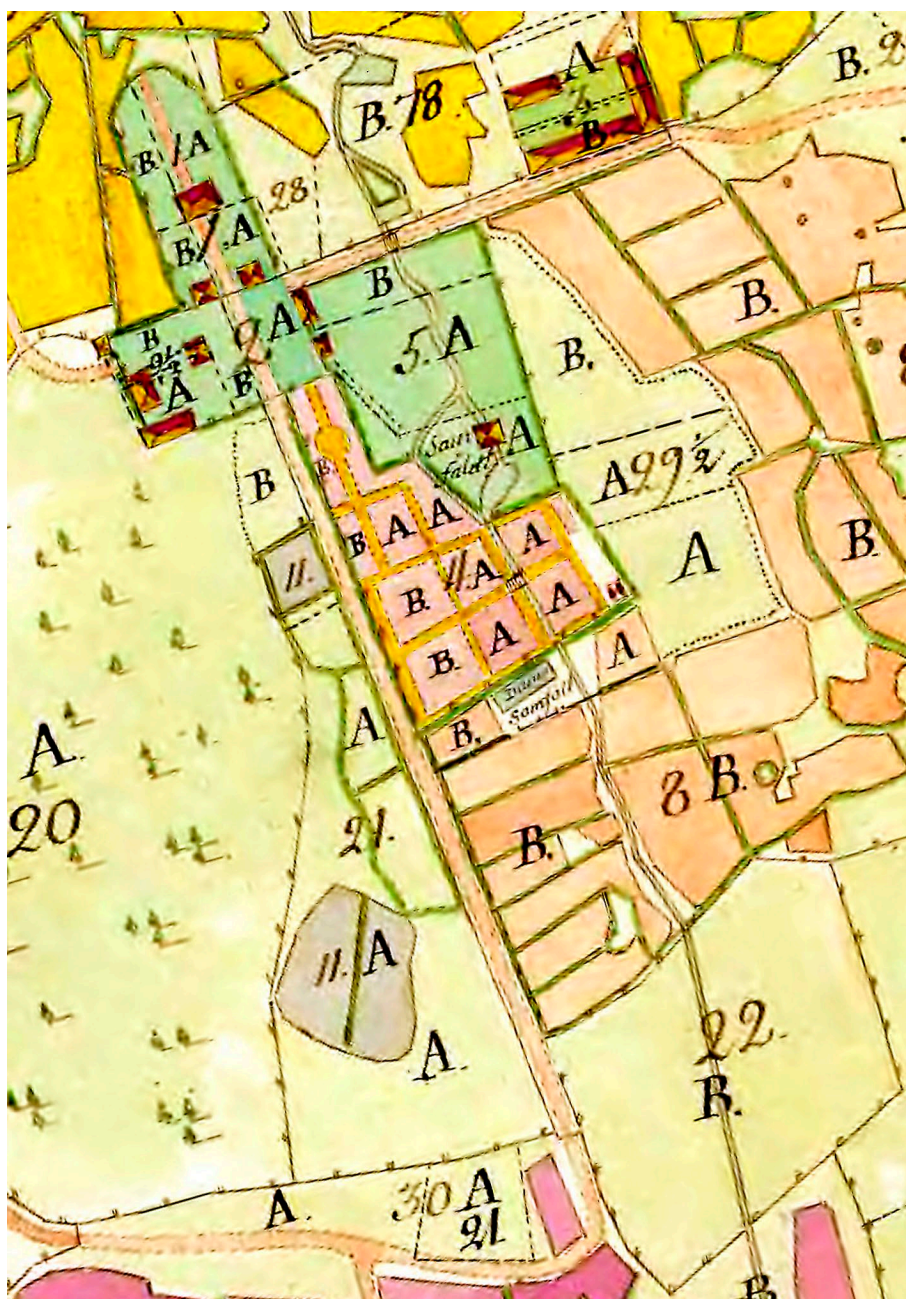
Därifrån har gårdens byggnader flyttats någon gång i mitten av 1700-talet. På det nya läget fanns en stor huvudbyggnad fram till 1940-talet i norra änden av allén. Där finns en del gamla byggnader kvar, som då omgav huvudbyggnaden. Under andra världskriget revs huset och blev till ved. Och gården ligger nu alltså väster om Billstabäcken som rinner norrut från Mörtsjön till Hederviken.

När gården flyttades tillkom en imponerande allé, ca 400 meter lång. Den lever fortfarande även om många träd är gamla och trötta.

Till stora gårdar hörde förr alltid olika former av torp. En del av dem som hörde till Billsta finns kvar, en del är ombyggda till moderna hus och en del är helt försvunna med bara små spår på platsen där de legat.

Men de kan också lämnat andra minnen efter sig. Intill platsen för det forna Lingshammar finns en bro över Holmbroån. Den har kallats Verkabron in i modern tid. Men varför?

Frösunda socken gränsar i öster mot Närtuna, Kårsta och Vada. I huvudsak går gränsen naturligt i den å som numera brukar kallas Långhundraleden, men som har olika namn i olika delar. Den del som rinner från dåvarande Hederviken och till Helgö kallas numera Holmbroån. Gränsen skiljer också Seminghundra och Långhundra härader.

Billsta ser ut som en typisk högreståndsherrgård på denna karta från 1794. Gården låg då på den nuvarande platsen, och söderut fanns en stor trädgård "hwaruti finnas åtskillige Frugt Träd innehyst inom Stängsell", en kvarn och en ruddamm. Dessutom finns en bro över bäcken mitt i trädgården. Förmodligen fanns den kvar sedan gården legat på bäckens andra sida.

Söder om vägen mellan Verkabron och Skarpsundby kan man se rester av torpet Verkan som försvann för ungefär 180 år sedan. Till vänster källarmuren som alltid brukar överleva länge från alla torp. Till höger finns väl synliga husgrunder i en betad hästhage.

Norr om vägen låg Sundbyberg, men där har det byggts ett modernt hus så det är svårare att hitta rester av det gamla torpet där.

Den naturliga gränsen bryts dock på en del ställen. Störst utbrott sker i norra delen där Billsta ägor drar in en bra bit på det som skulle kunna passa in i Kårsta socken. Men Billsta ägor ligger i Frösunda även där.

Verkan

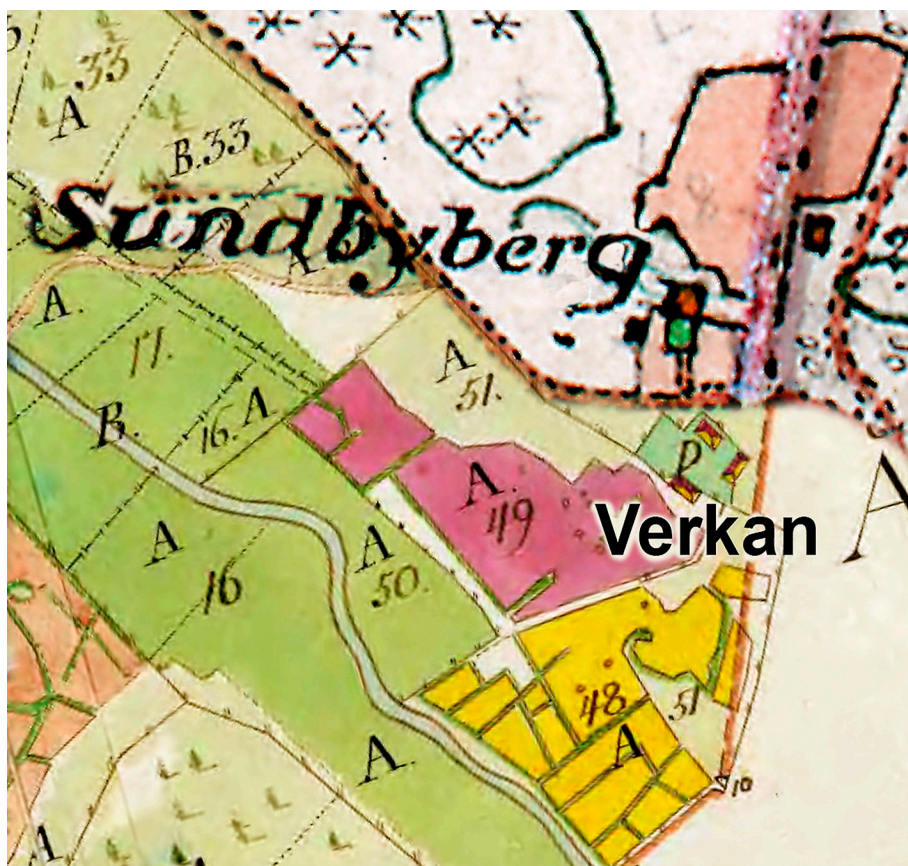
Som i alla utmarker har det här funnits en hel del torp. Ett av dem hette Verkan eller *Wärkan* som är en av flera stavningar på kartor och kyrkböcker. Torpet finns med på den äldsta kartan över Billsta från 1724.

De flesta gårdarna i Frösunda har kartor från 1600-talets förra hälft, men inte Billsta. Anledningen är att Billsta var en sätesgård, och då behövdes inte kartan, vars främsta syfte var att visa hur stora och lönsamma ägorna var så att skatten kunde beräknas.

På kartan från 1724 finns ingen väg inritad från Billsta över Holmbroån mot Skarpsundby och därmed ingen bro. Men eftersom torpet Verkan fanns på andra sidan än så fanns det sannolikt redan då en bro. Och det finns fortfarande en bro där, och den kallas Verkabron av minnesgoda Frösundabor.

Torpet Verkan blir synligt i kyrkböckerna först 1734, men det var sannolikt bebott minst tio år tidigare eftersom det fanns på kartan då. De första invånarnas namn är svåra att läsa. Först 1766 blir namnen tydligt läsbara. Den äldsta som bodde på Verkan då var änkan Carin Ersdotter, född 1707. Sannolikt har hon bott där tidigare, men det är svårt att reda ut. Sammanlagt bodde då tolv personer på torpet, däribland änkan dotter Caisa Jansdotter.

De sista som bodde på Verkan var torparen Johan Petter Lindman med hustrun Christina Carlsson och döttrarna Christina Johanna Amalia och Maria Lovisa. 1844 flyttade de till Eriksborg under Billsta, ungefär 1 km åt nordväst. Torparen var då 32 år och hans yngsta dotter nyfödd samma år.

Här är två kartor sammanfogade. Gränsen mellan dem går vid vägen från nordväst ner mot sydost. Vägen har fortfarande samma sträckning.

Den nedre delen av kartan är från 1794 och på den är torpet Verkan utsatt vid D. Alldeles norr om det ligger torpet Sundbyberg på en häradskarta från ca 1904. Vägen är utritad på den kartan men inte på den äldre.

De båda torpen låg alltså på var sin sida om den nuvarande vägen, men fanns inte samtidigt.

Sedan blev Verkan öde. Det hade då funnits i minst 120 år.

Sundbyberg

Men det kommer ett nytt torp i kyrkböckerna, bara några tiotal år senare. Det nya torpet hette Sundbyberg och låg ungefär 100 m norr om platsen för Verkan. Namnet Sundbyberg kan låta bekant men har inget

med staden intill Solna att göra, utan är sannolikt ett "berg intill Skarpsundby".

1860 flyttade skraddaren August Andersson in där med familjen. Han blev både den första och den som bodde längst på Sundbyberg. Efter 26 år flyttade han vidare till Kårsta, men kom sedan åter till Sundbyberg 1902 och bodde där ytterligare 10 år tills han avled 1912 av *hjärtförlam-*

ning, 76 år gammal. Hustrun Anna Kristina Jansdotter avled bara ett par veckor efter maken.

Två år senare flyttade Sundbybergs sista invånare in. De var torparen Karl Rudolf Eriksson med hustrun Hanna Cecilia Söderberg och 4 barn. De bodde bara där ett par år och drog vidare till Åttesta 1916 enligt anteckning i husförhörsboken. Men det finns flera motstridiga uppgifter om var han bodde. Efter honom och hans hustru finns inga fler kända invånare i Sundbyberg.

Fornminnesregistret kopplar torpres-terna i området till torpet Sundbyberg, men säger också att det finns rester efter två torp inom området, med ungefär 100 m avstånd. Här ligger alltså allt som finns kvar efter torpen Verkan och Sundbyberg.

Källberga

Verkabron är inte den enda som har en lång historia i gamla dokument. Över Billstabäcken går en bro långt söderut, nära Mörtsjön. Billstas ägor går en bit över bron, men sedan tar Fågelsunda vid. På bäckens östra sida höjer sig marken en del och här kan man se ut över den öppna marken ner mot något som en gång var en riktig sjö. På äldsta kartan där den visas heter den Tunasjön. På Billstas äldsta karta från 1724 heter den Fågelsundasjön. Numera heter den Mörtsjön, men är bara torrlagda rester av den forna sjön.

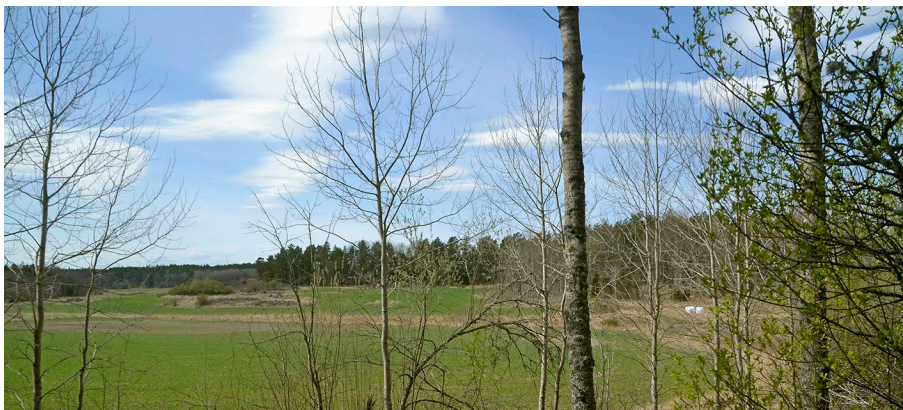
Ungefär 100 meter öster om bäcken finns en välfylld vattenkälla i slutningen. Den kan ha gett namn åt torpet Källberga som låg här för länge sedan.

Det låg på Billsta ägor, nära gränsen till Fågelsunda och med utsikt över ån. Torpet är belagt i kyrkböckerna mellan 1819 och 1906. Större delen av tiden bodde där Lovisa Persdotter, mellan 1819 och 1888.

Men historien börjar på en annan plats. Vid södra änden av Hederviken låg en gång ett torp som hette just Hederviken. Det finns inte på några kartor, men troligen är det den plats som senare kallas Sjöstugan, Fiskartorp och numera Eriksborg. Dit flyttade Per Persson med hustrun Eva Lovisa Jansdotter 1806 och 1807 och där föddes också 1817 deras dotter Lovisa Persdotter.

Två år senare, 1819, är familjen skriven på torpet Lövdal. Troligen byggdes det då eftersom inga tidigare spår finns. 1838 byter det namn till Källberga, och därmed är vi tillbaka till källan. Det hade tidigare funnits ytterligare två barn i familjen, men då var ett utfluget och ett avlidet. De tre återstående i familjen kom sedan att bo resten av sina liv där.

Fader Per Persson fick många titlar under sitt liv. I kyrkböckerna kallades han torpare, backstugusittare, odlingsman och orgeltrampare. Dessutom hade han *haft nackspärr* enligt kyrkboken. Dottern Lovisa överlevde föräldrarna och var den som kom att bo längst på Källberga. Hon antecknas som blind från 1825 i kyrkböckerna. Senare betecknas hon också som baptist.

Från en backe öster om Billstabäcken har man en utsikt över ångar bort mot Hästhagen. Den invånare som bodde längst på torpet Källberga fick dock aldrig se utsikten, för hon var blind.

I backen finns kvar lite rester efter torpet Källbergas boningshus och uthus. Torpet försvann i början av 1900-talet.

Torpet hette Lövdal från början. I närheten finns en källa som verkar ha god vattentillförsel. Förmodligen har den gett torpet dess slutliga namn Källberga.

En spännande torplämning ska också ha en gåta. Och en sådan finns vid Källberga i form av en rest sten utan inskrift eller andra ledtrådar. Kanke är det en sentida lek eller en urtida minnessten.

Att vara blind på den tiden var svårare än i dag. Hjälpmedel och social hjälp från samhället var begränsade. Hon behövde hjälp från sin familj och bodde med sina föräldrar på Källberga så länge de levde. Den vackra utsikten mot Billsta ägor på andra sidan ån fick hon dock aldrig uppleva.

Föräldrarna dog 1847 och 1856, men hon bodde kvar. Hennes föräldrar hade nog fått hjälpa henne med mycket på grund av blindheten. När de dog kom två andra kvinnor som fick hjälpa henne.

De var Kathrina Persdotter och hennes unga dotter Johanna Sofia född 1850 som flyttade in från Näs i Frösunda år 1856. Då hade Kathrina varit änka i fyra år med dottern. Hennes man hade *hängt sig d 16 mars 1852* som det står i kyrkboken.

År 1888 var Lovisa 71 år och kyrkboken säger då att hon blev *Intagen 1888 å hemmet för ålderstigna blinda utanför Stockholm*. Det var ett ålderdomshem för synskadade vid Norrbacka som invigts 1886. Hon dog 10 år senare och var då fortfarande skriven på Källberga men antecknas som boende på ålderdomshemmet.

De sista som bodde på Källberga var torparen Jan Jansson med hustrun Maja Stina Jansdotter. Båda var födda 1828 och flyttade in omkring 1893. Sedan dog hustrun 1900, 72 år gammal. Gubben levde ensam där sex år till. Sedan försvann Källberga. Från 1913 finns Källberga inte i kyrkböckerna, och sannolikt inte heller så länge i verkligheten.

Kvar finns en husgrund, en jordkällare och den vattenfyllda källan. Dessutom finns något som ser ut som en rest minnessten utan text. Vem har rest den? Den är knappast vikingatida, utan snarare från torpets tid. Reste någon den till minne av Lovisa? Eller reste torpets sista invånare Jan Jansson den efter sin hustru Maja?

Vissa saker får vi aldrig veta.

Dammen

År 1766 hade Per Ersson och hans hustru Kierstin Jöransdotter tre barn: Eric, Anders och Anna. De bodde på ett torp under Billsta som kallades Ulriksberg. Varifrån de kom är svårt eller omöjligt att hitta i kyrkböckerna. Och torpet går inte att hitta i tidigare kyrkböcker.

Fadern var *ofärdig* med oläslig förklaring.

Men vem som gett namn åt Ulriksberg är också oklart. Någon Ulrik eller Ulrika finns inte någonsin dokumenterade på torpet. Barnen flyttade bort, Per Erssons hustru Kierstin dog 1776 och Per flyttade till Nytorp i Torsholma 1788.

Istället flyttade Per Andersson med familj in från Skarphagen i Stora Luttergårde 1788. Och från 1791 kallas torpet "Ulriksberg eller Dammen". Efter tolv år, 1802, flyttade familjen vidare till Östuna. Och därmed är torpet Dammen eller Ulriksberg borta.

Fast namnet Ulriksberg återkommer ungefär 80 år senare, då i Skrävsta, och med

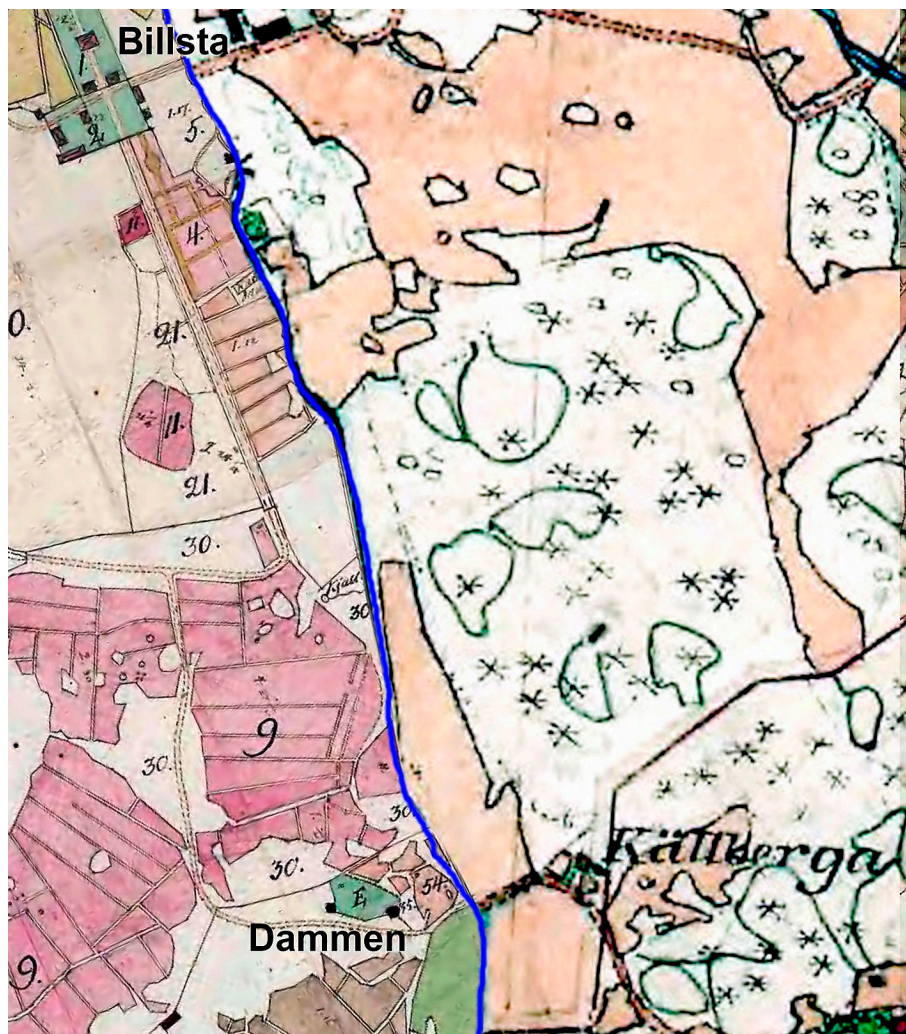
Stenrester där torpet Dammen låg. Markytan är bearbetad på många ställen så det är svårt att se tydliga husgrunder.

en Ulrika boende där. Men det är en annan historia som det går att läsa om i Sockenstrunt 1978 nummer 3 och 2015 nummer 1.

På Billsta ägors kartor heter stället bara Dammen, och finns från 1794 och 1795 men inte på nästa karta från 1839. Men varför hette det Dammen? Det går inte spåra någon damm vid bäcken på någon

karta. Det finns ett uppgrävt stort hål söder om platsen för torpet, men att det har varit en damm verkar osannolikt.

Och husgrunder efter Dammen är svåra att hitta. Det har grävts en del här under årens lopp. Stenar och stensträngar finns ändå som ett minne av våra föregångares slit på platsen.

Torpen Källberga och Dammen låg på var sin sida om Billstabäcken, men inte samtidigt. Öster om bäcken är Källberga utsatt på en karta från ca 1904 och Dammen på bäckens västra sida på en karta från 1796.